

dr hab. Joanna Satoła-Staškowiak, prof. nadzw.

Recenzja rozprawy doktorskiej Pana mgr. Jakuba Banasiaka pt. *Procesy nominalizacyjne w zdaniach wyrażających relację przyczynowo-skutkową (na materiale języka polskiego i bułgarskiego)*.

1. Uwagi wstępne

Przedmiotem niniejszej oceny jest rozprawa doktorska autorstwa Pana mgr. Jakuba Banasiaka pt. *Procesy nominalizacyjne w zdaniach wyrażających relację przyczynowo-skutkową (na materiale języka polskiego i bułgarskiego)*, która została napisana pod kierunkiem naukowym Pani dr hab. Julii Mazurkiewicz-Sułkowskiej.

2. Struktura rozprawy

Rozprawa liczy 216 stron. Składają się na nią następujące części: wprowadzenie, streszczenie w języku angielskim, cztery obszernie rozdziały, inwentarz odniesień bibliograficznych, podsumowanie, spis tabel, słowa kluczowe w języku polskim i języku angielskim, wykaz skrótów i symboli (z uwzględnieniem niektórych symboli złożonych), wykaz podstawowych jednostek poziomu semantycznego oraz wykaz podstawowych jednostek poziomu form.

Struktura rozprawy jest prawidłowa, chociaż można zastanowić się nad innym podziałem chronologicznym poszczególnych treści, szczególnie kolejności prezentacji „Podstawowych jednostek poziomu semantycznego” i „Podstawowych jednostek poziomu form” (powrócę do tej kwestii w dalszych częściach recenzji, w punkcie 4.).

3. Organizacja i zawartość poszczególnych części rozprawy

3.1. Wstęp (s. 4)

We wstępie Autor zwięźle określa cele rozprawy, zarysowuje problem badawczy, zapowiada wybraną przez siebie metodologię badań, którą potem rozwija w „części wprowadzającej”, gdzie szczegółowo omówione zostają podstawowe założenia metodologiczne konieczne w analizie tego rodzaju. Ponadto, wstęp zawiera krótką zapowiedź prezentowanego na kolejnych stronach rozprawy materiału, poddanego

przez Autora takim rozwiązaniom teoretycznym, które mogą „szczególnie czytelnika polonistę zdziwić”. Zapowiada Autor inne pojmowanie pewnych terminów językoznawczych odwołując się do istoty napisanej przez siebie rozprawy, którą stanowi przyjęcie za punkt wyjścia poziomu semantycznego języka. Za motto pracy doktorskiej uznaje mgr Jakub Banasiak tezę prof. Stanisława Karolaka: „dążąc do zrozumienia treści zdania, tzn. do uchwycenia złożonego sensu, który reprezentuje, poprzez właściwości jego budowy formalnej, musimy w pierwszym rzędzie wychwycić związki semantyczne między pojęciami przyporządkowanymi poszczególnym jego składnikom” (Karolak, 2002b, s. 11). Tak nakreślone przez Autora cele są możliwe do zrealizowania i stosowane w znanych językoznawcom pracach konfrontatywnych.

3.2. Rozdział I: Zagadnienia teoretyczne (s. 17-61)

W rozdziale pierwszym, mając na uwadze późniejsze rozważania prowadzone już „na gruncie współczesnego językoznawstwa konfrontatywnego” – zwłaszcza językoznawstwa słowiańskiego, szczególne znaczenie mają najważniejsze modele analizy konfrontatywnej języków polskiego i bułgarskiego. Pan mgr Jakub Banasiak przywołuje istotne terminy, między innymi: *związek przyczynowo-skutkowy* (zaznaczając fakt, iż taki związek posiada swoje wykładniki we wszystkich językach naturalnych. Autor zauważa, że podstawowy dla „polskiego językoznawstwa” model opisu struktury predykatowo-argumentowej przedstawia S. Karolak (Grochowski i in., 1984). Model ten sprawdza się w ramach analizy jednego systemu językowego, za to model opisu struktury predykatowo-argumentowej (pozwalający prowadzić badania składniowe równoprawne dla wszystkich objętych analizą języków) przedstawia M. Korytkowska (Korytkowska, 1992). W tym miejscu trzeba zaznaczyć, że Autor związek przyczynowo-skutkowy w dalszej części pracy traktuje jako szczególny rodzaj funkcji propozycjonalnej, który cechuje arność równa dwa. Funkcja ta jest zatem relacją. Relacja przyczynowo-skutkowa jest niesymetryczna, ponieważ p_{Caus} nie ma się do p_{Eff} tak jak p_{Eff} do p_{Caus} . W tej części pracy zawarto również opis temporalności.

Mgr Jakub Banasiak zaznacza, że do opisu temporalności stosowane są różnorodne modele wyprowadzane zarówno z poziomu formalnego, jak i odróżniające funkcję temporalną od formy czasownikowej (Grochowski i in., 1984). Autor słusznie zauważa, że modelem akcentowanym i popularnym w licznych badaniach językoznawczych jest liniowa teoria czasu H. Reichenbacha oraz stosowane w GKBP tzw. sieci Petriego i teoria kwantyfikacji, przy czym odróżnia się kwantyfikację czasu (mającą charakter zakresowy) od kwantyfikacji aspektu (mającej charakter ilościowy) (Koseska-Toszewa

i in., 2007; Koseska-Toševa & Gargov, 1990). Wspomina również mgr Jakub Banasiak krytykę teorii Reichenbacha, z różnych stanowisk, którą zawierają prace m.in. V. Koseskiej-Toszewej (V. Koseska-Toszewa & Penčev, 2006) oraz S. Karolaka (Karolak, 2001, s. 63–86). Przy okazji opisu temporalności zauważa istotne relacje temporalne w odniesieniu do zdań złożonych, także wielokrotnie złożonych (Satoła-Staškowiak, 2010). Przywołuje również przegląd ujęć omawianej problematyki w literaturze przedmiotu u I. Łuczków (Łuczków, 2006).

Omawiając badania konfrontatywne Autor wspomina o „dominacji ujęć semantycznych” we współczesnych sławistycznych badaniach konfrontatywnych twierdząc, że są one obecnie „zjawiskiem niepodlegającym dyskusji, wręcz definicyjnym”. Słusznie zauważa, że wartością dodaną podejścia od sensu do formy jest to, że umożliwia ono równoczesne/współbieżne opisanie treści przekazywanych w sposób zgramatykalizowany i środkami leksykalnymi, co, w związku z uwzględnieniem środków leksykalnych, rozszerza zakres tradycyjnie rozumianej gramatyki. Przytacza mgr Jakub Banasiak na gruncie językoznawstwa słowiańskiego i niesłowiańskiego znaczące badania konfrontatywne uwzględniające to podejście. Szczególną uwagę otacza wielotomową *Gramatykę Konfrontatywną Bułgarsko-Polską* (por. V. Koseska-Toszewa, 2015c) i prace w ramach projektu Polski-Macedoński. Autor omawia również problematykę czystej kauzacji oraz kauzatywnych wyrażeń predykatywnych, zawierając w literaturze przedmiotu prace Zatorskiej (Zatorska 2008a, 2013), Korytkowskiej (Korytkowska 1992), Karolaka (Karolak 2008b) (Grochowskiego (Grochowski i in. 1984), Mazurkiewicz-Sułkowskiej (Mazurkiewicz-Sułkowska 2008b). W bardzo obszernym rozdziale pierwszym omówiono również **problematykę klasyfikacji zdań**. Prezentowane ujęcia Autor świadomie dzieli na tradycyjne, zaliczając do nich m. in. prace Bojadżiewa, Klemensiewicza, Brezinskiego, transformacyjno-generatywne (Polański 1967) i semantyczne (Maldżiewa, 1999) (Topolińska, 2001).

Szczegółowo omawia Autor problematykę procesów nominalizacyjnych (s.35-44), rozpoczynając od definicji nominalizacji, przeglądu opinii na jej temat oraz ich wpływu na koncepcje opisu języka m.in. w odniesieniu do zagadnień temporalności, modalności, określoności i nieokreśloności, a także funkcji nominalizacji i jej roli w stylistyce tekstu.

W rozdziale pierwszym poprawnie wydzielono i opisano przyjęte założenia badawcze – od znaczenia do formy, które, co wielokrotnie w tekście zaznacza Autor nie wyklucza, ani nie ogranicza opisu formalnej strony języka. Koncepcja ta ma potwierdzenie w licznych pracach S. Karolaka, na którego intensjonalną teorię determinacji powołuje się Autor. Ujęcie to, co słusznie zauważa Doktorant, uwikłane jest w konieczność odrzucenia tzw. bezpośredniego stosunku do semantyki i nawiązuje do teorii G. Fregego (Frege, 1892; Witek, 1996) choć nie jest z nią tożsame.

Poddawane analizie zdania wyrażające relację przyczynowo-skutkową są w rozumieniu Autora takimi, które „można parafrazować przy użyciu wyrażeń predykatywnych pol. *spowodować*; bułg. *предизвика*”. Predykat przyczynowo-skutkowy jest predykatem wyższego rzędu i nazywany bywa *predykatem relacyjnym* (w terminologii V. Maldżiewej (Maldżieva, 1999) lub *predykatem trzeciego rzędu* (w terminologii Z. Topolińskiej (Topolińska, 2003)). Pewien niedosyt pozostawia dość skrótowe potraktowanie problematyki związanej z klasyfikacją zdań, jednak rozdział teoretyczny i bez rozbudowy tej części omawia bardzo dużo zagadnień.

3.3. Rozdział II: Baza danych: właściwości składniowe niespójnikowych wykładników relacji przyczynowo-skutkowej (s. 62-109) jest syntetycznym opisem właściwości składniowych wykładników predykatu relacyjnego przyczynowo-skutkowego, w którym uwzględnione zostały różnorodne procesy typu nominalizacyjnego. Według autora jest to część konieczna, będącą wprowadzeniem do rozdziału trzeciego, w którym poddaje się analizie wydzielone jednostki. Faktycznie, takie podejście jest konieczne dla właściwego rozumienia prowadzonej dalej analizy. Podstawową jednostką wyodrębnioną w bazie danych jest wyrażenie hasłowe. Wokół tej jednostki budowany jest artykuł hasłowy.

W rozprawie Autor przyjął formalne ograniczenie wyrażeń predykatywnych, które dopuszczają w minimum jednej pozycji predykatowo-argumentowej klasyczną nominalizację. Badaniem nie objął mgr Jakub Banasiak takich jednostek, które odpowiadają wyróżnianym tradycyjnie w składni spójnikom i partykułom (por. 62, a także punkt 1.13 w rozprawie).

Na pochwałę zasługuje tu wzór przyjęty jako sposób prezentacji analizowanego materiału, oparty na tabeli. Ułatwia on czytelnikowi odbiór, często mocno zagęszczonej informacji. Wprowadza Autor dwa zbiory symboli odpowiadające dwóm poziomom języka - tutaj jednostkom semantycznym (predykat przyczynowo-skutkowy PC, pozycja predykatowo-argumentowa p_{Caus} , pozycja predykatowo-argumentowa p_{Eff}),

przyporządkowuje mgr Jakub Banasiak jednostki poziomu form (wyrażenia predykatywne i wyrażenia argumentowe). Dodatkowo wyrażenia argumentowe zostały zakwalifikowane w oparciu o kryteria formalne (realizacja zdaniowa, nominalizacja, pronominalizacja/prosentencjalizacja, „podniesienie” argumentu). Takie podejście zwiększa czytelność i ułatwia rozumienie śledzonego wraz z Autorem materiału, a także wspiera możliwość wyciągania wniosków.

Jedna drobna uwaga dotyczy numeracji przy wyrażeniach hasłowych – lepiej byłoby zacząć ją dla jednostek polskich od nowa zamiast kontynuować z listy bułgarskiej.

3.4. Rozdział III: Wykładniki argumentów propozycjonalnych w zdaniach wyrażających relację przyczynowo-skutkową (s. 110-188) stanowi główną część analityczną pracy mgr. Banasiaka. Omówione zostały w niej środki formalne służące eksplikacji argumentów propozycjonalnych przyczynowych i skutkowych a mianowicie: nominalizacja, pronominalizacja (prosentencjalizacja), rozszczepienie argumentu propozycjonalnego, „podniesienie” argumentu przedmiotowego, językowa quasi-zmienna i zero syntaktyczne.

Struktura rozdziału jest przejrzysta, a materiał prezentowany równolegle dla obu języków, co odpowiada konfrontatywnemu charakterowi pracy. Przykładowe zdania w większości zaczerpnięte zostały z Internetu i korpusów językowych dzięki czemu uniknięto sztuczności nieraz pojawiającej się w pracach z zakresu składni semantycznej.

W podrozdziale poświęconym klasycznym nominalizacjom mgr Banasiak nie unika opisu ich charakterystyki dotyczącej kategorii określoności. Jest to zaletą pracy, ponieważ ta problematyka jest niejednoznaczna teoretycznie i często pomijana w opracowaniach składniowych. Mimo użycia dość skomplikowanego aparatu badawczego (intensjonalna koncepcja S. Karolaka) wyróżnione w opracowaniu typy fraz są wyraziste, a klasyfikacja przeprowadzona jest z zachowaniem zasad logiki. Mocną stroną pracy jest również uwzględnienie roli jaką mogą pełnić w wyznaczeniu odniesienia propozycji wyrażenia adiunktywne, tj. nieimplikowane (m.in. leksykalny wykładnik jedyności pol. *jedyny*, bułg. *единствения(т)* oraz liczebniki porządkowe w funkcji wykładników taxis i szereg zaimków przymiotnych).

W podrozdziale dotyczącym pronominalizacji/prosentencjalizacji na szczególną uwagę zasługuje wykryta w badaniu możliwość realizacji anaforyzowanego argumentu propozycjonalnego przez rodzajnik bułgarski w pozycji członie nominalnym wyrażenia predykatywnego (typ bułg. *по причината*). Zjawisko to nie było dotychczas uwzględniane w opisie procesu eksplikacji argumentu propozycjonalnego.

W części poświęconej tzw. „podniesieniu” argumentu przedmiotowego mgr Banasiak odnotowuje możliwość takiej formalizacji pozycji skutkowej przy jednostkach werbalnych (typu pol. *Ich miłość zaowocowała dzidziusiem.*). Jest to istotne o tyle, że falsyfikuje znane z literatury przedmiotu twierdzenie o braku takiej możliwości i czyni to w oparciu faktyczne (nieskonstruowane) zdania.

Rozszczeniu argumentu propozycjonalnego autor poświęca jedynie strony 166-169 i w tym zakresie praca nie wnosi wiele do tej stosunkowo dobrze rozpoznanej problematyki.

Objęcie badaniem językowej quasi-zmiennej (pol. *coś*; bułg. *нещо*) i zera syntaktycznego poszerza zakres analizy składniowej i pozwala na całościowe ujęcie problematyki określonościowej (od złożonych wykładników propozycji derywowanych po puste semantycznie pozycje argumentowe).

W sumie w rozdziale trzecim mgr Banasiak objął egzemplifikacją 617 przykładów, które pozwoliły ukazać szerokie spektrum zjawisk składniowych. Podstawa materiałowa jest w moim odczuciu solidna a badanie najprawdopodobniej było prowadzone rzetelnie, ponieważ uwzględnia także takie typy formalizacji argumentu propozycjonalnego, które nie były dotychczas opisywane (i tym samym mogłyby umknąć uwadze doktoranta, gdyby dobierał on jedynie przykłady pod gotowe tezy).

3.5. Rozdział IV: Podsumowanie i wnioski

We wnioskach Autor przypomina główny cel rozprawy, stosowaną metodę badawczą, zwięźle streszcza poprzednie rozdziały, by zastosować wyniki prowadzonej w rozprawie analizy. Wnioski świadczą o tym, że cele rozprawy zostały osiągnięte.

4. Ocena rozprawy

W przedłożonej do recenzji rozprawie mgr. Jakuba Banasiaka badaniem objęte są zdania o strukturze semantycznej PC (p_{caus} , p_{eff}), konstytuowane przez predykat relacyjny przyczynowo-skutkowy (PC), otwierający dwie nieprzedmiotowe pozycje predykatowo-argumentowe: pozycję przyczynową (p_{caus}) oraz skutkową (p_{eff}). Doktorant celowo nie uwzględnia wszystkich realizacji powierzchniowych omawianej struktury, a jedynie zdania z czystą kauzacją oparte na wyrażeniach predykatywnych niespójnikowych (przyimkowych i werbalnych). Decyzja ta została wystarczająco umotywowana. Tak przyjęte założenia

teoretyczno-metodologiczne skutkują, z czego Autor doskonale zdaje sobie sprawę, odrzuceniem części rozwiązań znanych z literatury przedmiotu.

Pole objęte ekscerpcją zostało precyzyjnie zakreślone dzięki przyjęciu (za S. Karolakiem) istnienia dokonanego predykatu relacyjnego przyczynowo-skutkowego. Wszystkie będące podstawą analizy zdania można parafrazować przy użyciu czasownika pol. *spowodować* bułg. *предизвика*. Zastrzeżenia budzi niezbyt czytelnie zaznaczone odbiorcy źródło ekscerpcji materiału językowego. Zdaniem recenzentki należy je (szczególnie jeśli praca doczeka się publikacji) jednoznacznie opisać i przywołać czytelnikowi wraz z samym materiałem badawczym.

Autor przedstawia konsekwentny wywód naukowy, potwierdzony licznymi przykładami i skrupulatnym opisem. W rozdziale trzecim stosuje niestety niekompetentne klasyfikacje semantyczne i intensjonalny model S. Karolaka. W rezultacie powstaje pełen obraz jednostek predykatywnych, czyli reprezentacji wysoce zdekontekstualizowanych względem poszczególnych przykładów.

Praca stanowi rzetelne kompendium wiedzy w sensie referująco-sprawozdawczym, gdzie Autor prezentuje poglądy innych badaczy, porównuje je, wchodzi z nimi w dialog, a także proponuje i uzasadnia optymalne rozwiązania dla własnych badań, po to by w dalszej części rozprawy przeprowadzić systematyczne analizy w obranym paradygmacie teoretycznym.

Analizy zapowiadane w tytule, wynikające z jednoznacznie wyartykułowanego problemu badawczego zasługują na najwyższą ocenę. Ich reprezentacja (za pomocą skonwencjonalizowanych tabel i symboli stanowiących podstawę dla formalizacji opisu polsko-bułgarskich badań konfrontatywnych) została dopełniona licznymi egzemplifikacjami (617 przykładów) i starannym komentarzem.

Rozprawa jest napisana poprawnym językiem polskim w rejestrze dyskursu akademickiego. Wyjątkowo rzadko pojawiają się potknięcia natury redakcyjnej i jeśli są, w żadnym stopniu nie umniejszają wartości dzieła.

Bibliografia została dopracowana, nie wymaga poprawek z wyjątkiem „światła” między autorami: Mokrzycka a Moroz na s. 211 czy rozstrzelonymi wyrazami w pozycji bibliograficznej Kuryłowicz, J. (1987) na s. 209. Ponadto „Podstawowe jednostki poziomu semantycznego” i „Podstawowe jednostki poziomu form” powinny być

uwzględnione w innym niż ostatnia strona (za bibliografią!) miejscu rozprawy. Teraz łatwo można je przeoczyć.

Za swoiste novum uznać można zachowanie prymatu semantyki nad stroną formalną badanych języków. W modelu składni semantycznej S. Karolaka zdania wyrażające relację przyczynowo-skutkową traktowane są dwójako w oparciu o kryteria formalne (kategoria części mowy wyrażenia predykatywnego). Tylko zdania kauzatywne fundowane na czasownikach zalicza Karolak do podstawowych struktur składniowych. Niniejsza dysertacja taki model kwestionuje, ponieważ synonimiczne konstrukcje składniowe nie mogą realizować różnych modeli struktur predykatowo-argumentowych (zdaniem Karolaka konstrukcje przyimkowe są adiunktywne). Pozwala to na całościowe ujęcie sposobów wyrażania relacji przyczynowo-skutkowej niezależnie od tego, czy predykat przyczynowy jest wyrażony formą osobową czasownika, czy przyimkiem. Wyjściowa struktura semantyczna zdania wyrażającego relację przyczynowo-skutkową jest w takim ujęciu zawsze złożona z predykatu relacyjnego przyczynowo-skutkowego i dwóch argumentów propozycjonalnych p_{Caus} i p_{Eff} .

Wniosek

Podsumowując, w swojej rozprawie mgr Jakub Banasiak udowadnia, iż jest dojrzałym i pracowitym badaczem. Świadczą o tym między innymi: precyzja, rygor metodologiczny towarzyszące Czytelnikowi w trakcie lektury. Nieliczne uwagi krytyczne nie umniejszają wartości pracy.

Pracę Pana mgr. Jakuba Banasiaka, zatytułowaną *Procesy nominalizacyjne w zdaniach wyrażających relację przyczynowo-skutkową (na materiale języka polskiego i bułgarskiego)*, oceniam pozytywnie. Spełnia ona wymagania stawiane rozprawom doktorskim. Wnioskuje zatem o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Rozprawa po drobnych poprawkach winna zostać opublikowana. W każdym razie takie działanie rekomenduję.

Łódź, 29 czerwca 2018 r.

Joanna Setka-Moikowa